

Fakta

Faktablad om Rättvisa i konflikt

Rättvisa i konflikt

Problemet är inte konflikter i sig. Problemet är när vi låter konflikter urarta i våld. För att begränsa krigets skadeverkningar, förebygga våld och skapa förutsättningar för hållbar fred är det viktigt att värna respekten för mänskliga rättigheter och folkrätten.

Nzigire Mwa Shekeza bor i byn Budodo i Syd Kivu, östra Kongo. Hon är vice ordförande för AFEM:s (Association des Femmes des Médias) lokala kontor i byn. Hon är en av många kvinnor som drabbats av våldet i östra Kongo men som tack vare AFEM:s arbete vänt sina erfarenheter till engagemang.
Foto: Joakim Roos/Moment Agency

Konflikt som utvecklingsfråga

Våld och väpnad konflikt leder till fattigdom. Människor dödas, skadas för livet eller faller offer för de sjukdomar som sprids i krigens spår. Skördar, skolor, sjukhus, hem och infrastruktur kan förstöras. Mark blir obrukbar när den är full av minor. Människor tvingas på flykt och förlorar ofta sina ägodelar och möjlighet att försörja sig själva. Ovanpå sådan uppenbar förödelse resulterar våld och väpnad konflikt i bakslag för utveckling som är svåra att mäta. Enorma resurser, som hade kunnat användas i utvecklingens tjänst, går istället till militär och krigsmateriel. Där osäkerhet råder drar sig dessutom näringslivet från att göra goda investeringar.

Fattigdom leder i sin tur till våld och väpnad konflikt – men sambanden är komplexa. Klart är att låginkomstländer löper högre risk än andra länder att drabbas av väpnad konflikt.

Människors rättigheter

Civilbefolkningen är hårdast drabbad vid väpnade konflikter. Att kräva skydd för civilbefolkning och respekt för människors rättigheter är därför ytterst viktigt. De mänskliga rättigheterna gäller alla – även i krig. Visserligen kan en stat under särskilda omständigheter, såsom vid allmänfara och undantagstillstånd, tillfälligt upphäva vissa mänskliga rättigheter under en viss tidsperiod, men det får bara ske om detta kan anses stå i proportion till faran och inte diskriminerar vissa grupper. Vissa rättigheter kan begränsas, men enbart om inskränkningen har stöd i lag och är nödvändig för att till exempel skydda den nationella säkerheten eller folkhälsan. Grundläggande mänskliga rättigheter, såsom

rätten till liv och förbudet mot tortyr och slaveri, kan aldrig åsidosättas eller begränsas.

För att skydda civila i väpnad konflikt finns dessutom särskilda regler. Den internationella humanitära rätten skyddar alla dem som inte deltar i striderna: sjuka och sårade, medicinsk personal, civila och krigsfångar. För att inte orsaka onödigt lidande begränsar internationell humanitär rätt även vilka stridsmedel och stridsmetoder som får användas (se faktaruta 1). Vid en ockupation finns det regler som föreskriver vad en ockupationsmakt är skyldig att göra och vad den inte får göra.

I folkligt förankrade organisationer blir människors röster hörda och de lär känna och kräver sina rättigheter. Människor som organiserar sig bidrar till att återuppbygga samhället under och efter konflikter och stärker därmed utsikterna till varaktig fred. Kvinnors deltagande i arbetet med att förebygga, hantera och lösa konflikter och kvinnors rätt att vara med och bestämma om frågor som rör fred och säkerhet, är särskilt viktigt att uppmärksamma. (se faktaruta 2).

Regler för företag

Privata aktörers agerande påverkar civilbefolkningens situation på olika sätt. I konfliktländer har detta en extra dimension, eftersom till exempel företag och upphandlare antingen kan bidra till att konflikten blir värre eller stödja sådant som behövs för att öka förutsättningarna för fred.

I krigsområden skapas ibland rena ”krigsekonomier” där väpnade aktörers och skrupelfria ekonomiska aktörers intressen sammanflätas. En expertpanel tillsatt av FN för att undersöka och rapportera om illegal exploatering av naturresurser i det krigshärjade Kongo (Demokratiska Republiken Kongo) publicerade 2003 en rapport där de namngav 125 företag och individer som ansågs ha bidragit direkt eller indirekt till att underblåsa den väpnade konflikten.¹⁾ Rapporten pekade på klara samband mellan vapenhandel, exploatering av naturresurser och fortsatt krig i Kongo.

Det finns många frivilliga initiativ som handlar om företags ansvar (Corporate Social Responsibility). Det är bra att företag tar ansvar för sitt agerande i konfliktländer, i länder med grova brott mot mänskliga rättigheter och stater med svaga institu-

tioner. Men företagens egna initiativ är otillräckliga – det behövs bindande regler som ställer krav på företagens agerande.

Staternas ansvar

Det är regeringar som har huvudansvaret för situationen i sina länder och att de mänskliga rättigheterna säkerställs. Speciellt i konfliktländer eller länder med svag demokrati lever staten ofta inte upp till detta ansvar. I de fall då staten är en av parterna i en väpnad konflikt – inte minst då det är ett inbördeskrig – kan det hända att den medvetet åsidosätter och kränker mänskliga rättigheter.

Folkrättsligt har parter i konflikt ett särskilt ansvar. Men även så kallad ”tredje part”, d v s ett land som inte självt är involverat i konflikten, har ett ansvar att inte bidra till brott mot internationell humanitär rätt. Det innebär till exempel att stater inte ska tillåta vapenexport som bidrar till sådana brott (se faktaruta 4).

Stater har inte bara rätt utan en skyldighet att leta upp och straffa personer som gjort sig skyldiga till krigsförbrytelser och brott mot mänskligheten. Huvudregeln är att någon som är misstänkt för sådana brott ska ställas inför rätta i den stat där han eller hon befinner sig eller begick det påstådda brottet. I vissa fall kan någon ställas inför rätta i den Internationella brottmålsdomstolen (se faktaruta 5).

Ett rättighetsbaserat fredsarbete

Att kräva att mänskliga rättigheter och krigets lagar respekteras innebär i praktiken att kräva en begränsning och minskning av det våld som parter i konflikt utövar. Om man lyckas påverka parternas konfliktbeteende i riktning mot mindre våld ökar också förutsättningarna för fredlig konfliktshantering och på sikt ett slut på våldet. Fredsarbete, mänskliga rättigheter och folkrätt hör ihop. Ett rättighetsbaserat fredsarbete behövs för en hållbar fred.

Även om det på lång sikt inte finns någon spänning mellan fred och rättigheter, så kan det på kort sikt råda delade meningar om i vilken ordning de olika stegen på vägen ska tas. Innebär internationell efterlysning av krigsförbrytare under pågående väpnad konflikt att förutsättningarna som skulle kunna leda fram till fredssamtal och ett slut på striderna försämrats? Den typen av överväganden kan dock

¹ <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=8706&Cr=democratic&Cr1=congo>

Exemplet klustervapen (Faktaruta 1):

Den 1 augusti 2010 var en historisk dag. Då trädde konventionen om klustervapen i kraft och blev internationell lag. Ett klustervapen är en bombkapsel som öppnar sig och sprider ut en mängd stridsdelar. Eftersom spridningen är stor är det svårt att begränsa attacken till militära mål utan attacken drabbar urskillningslöst. Dessutom är "blindgångare" inte ovanliga, dvs stridsdelar som inte exploderar på en gång utan blir liggande på marken och som kan explodera och fortsätta att döda och skada civilbefolkning långt in i framtiden.

Konventionen mot klustervapen förbjuder användande, lagring, produktion och överföring av klustervapen. Sverige skrev i december 2008 under avtalet men det blir inte juridiskt bindande förrän regeringen ratificerar det. En svensk ratificering innebär att det svenska klustervapnet till Jas 39 Gripen, bombkapsel 90, måste skrotas.

Förbudet mot klustervapen, liksom förbudet mot anti-personella landminor, föregicks av många års kampanjer och påtryckningar från det civila samhället.

- Konventionen mot klustervapen:
<http://www.clusterconvention.org/>
- Kampanjen mot klustervapen:
<http://www.stopclustermunitions.org/>
- Kampanjen mot minor: <http://www.icbl.org>
- Information om internationell humanitär rätt:
<http://www.diakonia.se/sa/site.asp?site=913>

FNs resolutioner om kvinnor, fred och säkerhet (Faktaruta 2):

Säkerhet och väpnad konflikt är mansdominerade områden. FN:s säkerhetsråd har i en rad resolutioner uppmärksammat detta och uppmanar...

... medlemstater att öka andelen kvinnor som är med och fattar beslut om att förebygga, hantera och lösa väpnade konflikter

... alla parter i väpnad konflikt att fullt ut respektera internationell rätt och vidta särskilda åtgärder för att skydda kvinnor och flickor från våldtäkter och all annan form av sexuellt våld i konflikt

... och kräver att parter i väpnad konflikt omedelbart upphör att bruka sexuellt våld mot civila och att de istället aktivt skyddar civila från sådant våld.

- Resolution 1325 (2000):
http://www.un.org/events/res_1325e.pdf
- Resolution 1820 (2008): <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/391/44/PDF/N0839144.pdf?OpenElement>
- Den svenska regeringens handlingsplan för perioden 2009-2012 för att genomföra säkerhetsrådets resolution 1325 (2000) om kvinnor, fred och säkerhet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/13/62/27/10ec6c50.pdf>

Blodsdiamanter och konfliktmineraler (Faktaruta 3):

Hollywoodfilmen "Blood Diamond" (2006) med Leonardo di Caprio i en av huvudrollerna gjorde sambandet mellan diamantutvinning och väpnad konflikt i stater som Sierra Leone, Angola, Kongo Kinshasa (Demokratiska Republiken Kongo), Liberia och Elfenbenskusten världskänt. På senare tid har "konfliktmineraler" från östra Kongo Kinshasa hamnat alltmer i fokus. I östra Kongo har handeln med mineraler som behövs för att tillverka bland annat datorer, mobiler och mp3-spelare, bidragit till att finansiera och förlänga ett ohyggligt blodigt krig. Trots fredsavtal 2004 är östra Kongo fortfarande hårt drabbat av våld inklusive massvåldtäkter. I september 2010 uttalade Kongos gruvministerium ett förbud mot gruvutvinning, förädling och handel med mineraler i östra delen av landet. Totalförbud och totalbojkott oroar människorna som bor där. De ser hellre initiativ för att reglera och certifiera utvinning och handel så att det sker på ett ansvarsfullt sätt. Swedwatch m fl publicerade en rapport om detta

"Voices from the inside: Local views on mining reform in Eastern DR Congo" som kan laddas ned från www.swedwatch.org

Arms Trade Treaty (Faktaruta 4):

Efter år av kampanjarbete bland civila samhällets organisationer runt om i världen, för ett bindande avtal för att begränsa handeln med vapen, röstade FN:s generalförsamling den 12 oktober 2006 igenom att FN ska undersöka möjligheten, omfattningen och parameternerna för ett omfattande, legalt bindande instrument som kan slå fast gemensamma internationella standards för import, export och överföring av konventionella vapen. Ett sådant avtal förväntas tydliggöra och konsolidera det ansvar som stater redan har enligt internationell rätt så att det blir mera möjligt att utkräva ansvar från dem. Se www.controlarms.org

Internationella brottmålsdomstolen (Faktaruta 5):

Den internationella brottmålsdomstolen, med säte i Haag, är den första permanenta domstolen i sitt slag och dess tillblivelse är ett steg framåt i kampen mot strafffrihet när det gäller krigsförbrytelser, brott mot mänskligheten och folkmord. Se <http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/Home>

lika väl gälla i vilken ordning olika typer av fredsinsatser ska komma: avvapning först och fredssamtal sedan eller fredssamtal först och avvapning sedan?

Förr brukade sanningskommissioner hållas bakom stängda dörrar med motivering att sanningen var för hemsk för folk att bära och skulle kunna tända gnistan till mera våldsbrott. Den sydafrikanska sannings- och försoningskommissionen och efterföljare till den ställde istället dörrarna på vid gavel: alla som ville skulle få komma och lyssna och överläggningarna sändes ut genom massmedia. Försoning är något som berör hela det samhälle som kommer ut ur förtryck och väpnad konflikt. Tvärtom från att vara ett hinder är sanningen en förutsättning för försoning. Också rättvisa i form av ersättning eller juridiska processer är en förutsättning för hållbar fred och försoning i ett samhälle. Samtidigt har en påtvingad försoning utan rättvisa ofta lett till ytterligare förnedring av offren för en konflikt.

Vad gör Diakonia?

Diakonia stödjer och berättar om civilbefolkning i konflikter. Då hjälper vi den svagaste gruppen i kriget, och bygger upp den starkaste gruppen för freden.

Diakonia stödjer samarbetsorganisationer att bevaka och ställa krav på företag och andra aktörer. Vi verkar för att företagen lokalt bidrar till att motverka konflikter och respekterar mänskliga rättigheter och de resolutioner som speciellt riktar sig till kvinnors rättigheter i konflikter.

Diakonia informerar företag och andra aktörer om hur man kan bidra till att främja respekt för folkrätten och de mänskliga rättigheterna i konfliktområden.

Diakonia verkar för regler för företag som innebär att de tar sitt ansvar för mänskliga rättigheter, sin roll som aktör i konfliktområden och att betala skatt i fattiga länder och på så sätt skapa fungerande marknader och mer rimliga inkomster till dessa länder.

Diakonia kräver att den svenska staten ställer krav på företagen i samband med upphandling, att respektera Internationell humanitär rätt och de mänskliga rättigheterna.

Diakonia verkar för att Sverige och EU ländernas regeringar ska sätta civilbefolkningen, d v s människorna i konfliktområdena, i första rummet – inte egna handelsintressen eller andra egenintressen först.

Detta kan du göra:

- Ställ dig bakom ett Arms Trade Treaty genom Million Faces Campaign, se <http://www.controlarms.org>
- Kräv att Sveriges regering utan dröjsmål ratificerar konventionen om klustervapen. Skriv ett brev eller en insändare!
- Visa ditt stöd för FN:s arbete mot sexuellt våld som vapen i väpnade konflikter på <http://www.stoprapenow.org/>
- Om du har aktier och fonder, välj att investera i de etiska fonder som har nolltolerans för investeringar i krigsmateriel. Fair Trade Center har en etikbarometer där du snabbt och enkelt kan jämföra olika fondval. Surfa in på <http://www.fairtradecenter.se/etikbarometern/>
- Nästa gång du köper en mobiltelefon, dator eller mp3-spelare, ta reda på hur tillverkaren tar ansvar för att de inte innehåller ”konfliktmineraler”. Även här kan du få viss vägledning av <http://www.fairtradecenter.se/etikbarometern/>
- Stöd Diakonias arbete för rättigheter för människor i konflikter. Du kan t ex ordna en loppis och skänka pengarna till Diakonia pg. 90 33 04-4.

Fler tips på vad du kan göra hittar du på diakonia.se/kampanj